

Ny Tid

Rapport 7

Mats Wingborg

Strategier för en global fackföreningsrörelse

arenaidé

Mats Wingborg

Strategier för en global fackföreningsrörelse

Publicerat i september 2011

©Författaren och Arena Idé

Bild: NASA via Wikimedia Commons

Arena Idé är en del av Arenagruppen
www.arenagruppen.se

Arenagruppen
Drottninggatan 83
111 60 Stockholm
Tel (vx) 08-789 11 60
Fax: 08-411 42 42

Ny Tid är ett projekt inom tankesmedjan Arena Idé. Syftet är att befrämja en radikal och progressiv idéutveckling inom olika politikområden. Projektet kommer att söka inspiration från såväl andra länder som de senaste forskarrönen. Inom projektet kommer vi att publicera rapporter och uppsatser kring en rad frågor och med en bred ansats. Rapporterna kommer att presenteras och diskuteras på offentliga seminarier.

Mats Wingborg

Strategier för en global fackföreningsrörelse

Arbetarrörelsens kärna	5
I kölvattnet av finanskrisen	7
Den globala arbetslösheten	9
Arbetslösheten i olika regioner	11
Den globala arbetsmarknaden	13
Olika branscher i Europa	14
Globala fackföreningsrörelsen – den ljusa bilden	15
Globala fackföreningsrörelsen – problemen	17
Så ser det globala fackets styrka ut i dag	18
Den fackliga potentialen	19
Ett tydligt mönster i framgångarna	21
Vad är facklig styrka	23
Facket och strejkvapnet	24
Slutsatser	28
Tillbaka till Sri Lanka	29
Skriftens slutsatser i sammanfattning: Femton teser om arbetarrörelsen, facket och globaliseringen	30
Förkortningar	33
Källor	35

Arbetarrörelsens kärna

Kvinnor i färgstarka saris har klättrat upp i tropiska bodhitråd. De bevakar den avlånga klädfabriken. Målet är att hålla strejkbrytare borta. En ny konflikt har brutit ut i den ekonomiska frizonen Katunayake nära Sri Lankas internationella flygplats. I den avgränsade enklaven, omgärdad av murar och taggtråd, arbetar nästan 50 000 personer. De flesta jobbar i klädfabriker, men många också med tillverkning av elektronik och livsmedel. Allt som tillverkas exporteras till omvärlden.

Katunayake är Sri Lankas största ekonomiska frizon och uppfyller reglerna för en så kallad Export Processing Zone. Men Katunayake har också blivit en bas för landets starkaste fackförbund, FTZ&GSEU. Strejkerna inom exportsektorn har sänt svallvågor inom ekonomin och tvingat både företag och regeringen till reträtter.

* * *

En kärna i arbetarrörelsens strategi är att ena och organisera arbetare med målet att driva fram bättre levnadsvillkor. För den fackliga grenen av arbetarrörelsen är detta huvudsyftet. För den partipolitiska grenen är strategin mer sammansatt. För arbetarrörelsens partier är det nödvändigt att också organisera andra skikt i samhället eller samarbeta med andra partier för att uppnå koalitioner. I några fall har socialdemokratiska och socialistiska partier till och med en svag bas inom arbetarklassen. Ett exempel på det är Frankrike där Socialistpartiet inte har något riktigt stöd från fackföreningsrörelsen. En del av den franska fackföreningsrörelsen är kopplad till kommunistpartiet, en annan del värnar sitt oberoende från partipolitiken.¹

Ett klassiskt problem är hur man ska definiera arbetare. I den traditionella marxismen var arbetare identiskt med industriarbetare. Den snäva definitionen är sedan länge överspelad. Nutida sociologiska definitioner tar fasta på människors position i arbetslivet. En arbetare är en person som utför ett avlönat arbete och där arbetet är kontrollerat och styrt av arbetsgivaren. Men även med denna precisering är begreppet vagt. I vilken grad ska arbetet vara

¹ För mer resonemang kring detta se *De stolta förlorarna. Berättelser från Frankrike*, Svenning, Olle & Svenning, Erik, Sekel Bokförlag, 2011.

kontrollerat av arbetsgivaren? Hur definiera de grupper som befinner sig utanför arbetsmarknaden?

Det existerar inte heller någon given koppling mellan arbetarklass och tillgång till välfärd. I ett globalt perspektiv är arbetarklass inte alltid identiskt med de mest fattiga. I de fattigaste utvecklingsländerna lever de flesta på familj jordbruk, människor är inte anställda utan en form av egenföretagare, det vill säga de tillhör en grupp som inte brukar räknas till arbetarklassen.

Problemen med begreppet arbetarklass är många och delvis olösliga. Men innan vi slänger de gamla teoribildningarna överbord borde vi fundera på vad som behöver behållas, vilka begrepp och teorier vi fortfarande har användning av.

Analys av vad som är arbetarklass har aldrig haft något värde i sig. Ska det vara fruktbart att dela upp människor i olika kategorier måste själva uppdelningarna ha ett syfte. Inom marxismen var syftet specifikt. Arbetarklassens position gjorde att den hade en potential att förändra samhället. Men då krävdes att arbetarklassen organiserade sig och uppträdde enat. Genom facklig organisering kunde arbetarna kräva kollektivavtal. Ytterst fanns hotet om strejk.

I dag finns skäl att vidga teorierna. Framför allt behövs en vidare syn på vad som är arbetarklass. Eller kanske att ersätta hela uttrycket med ett vidare begrepp. Det är de teoretiska sambanden, inte begreppet, som är viktigt. För hur vi än vrider och vänder på definitioner kvarstår ett avgörande faktum: En avgörande betingelse för arbetarrörelsens möjligheter är människors positioner i arbetslivet. Ett förändrat arbetsliv förändrar också arbetarrörelsen.

Allt oftare tar analyser av arbetarrörelsens möjligheter enbart sin utgångspunkt i idémässiga trender och svängningar. Det är förstås viktigt, men ofta saknas en annan pusselbit: den materiella betingelsen för en stark arbetarrörelse.

Denna skrift analyserar möjligheterna för arbetarrörelsen i ett globalt perspektiv. I förgrunden står den internationella fackliga rörelsen. Avgörande för analysen är de dramatiska

förändringar som skett av det globala arbetslivet under de senaste decennierna. Finans-
krisen har drivit fram snabba förändringar och den successivt alltmer integrerade världs-
ekonomin har fått effekter för varenda arbetsplats och för alla som får sin försörjning genom
arbete.

En central tes i denna skrift är att förändringarna på den globala arbetsmarknaden också
förändrat arbetarrörelsens möjligheter. De nya förutsättningarna måste i sin tur göra avtryck
i arbetarrörelsens strategi. Utgångspunkten är människors förändrade position i arbetslivet.
Det handlar om arbetslöshet, om vilka sektorer av det globala arbetslivet som växer och
minskar, om förändringar i arbetets innehåll och om nya klassklyftor och skillnader i villkor
mellan kvinnor och män.

I kölvattnet av finanskrisen

Det som 2008 tog sin start med Lehman Brothers konkurs utvecklades till den värsta finans-
krisen sedan 1930-talets stora depression. I ett slag blev en rad av det senaste decenniets
centrala ekonomiska premisser överspelade. Tilltron till den oreglerade marknaden fick en
ordentlig knäck. De länder som klarade finanskrisen bäst var de som hade starkast offentlig
välfärd, som de nordiska länderna och Tyskland, medan det avreglerade Irland hamnade i
akut ekonomisk kris. Eller som Joseph Stiglitz, Världsbankens tidigare chefsekonom, ut-
trycker det: "Irland har hamnat i kris framför allt för att man följt en ortodox marknads-
filosofi: med ohämmad avreglering som skapade en uppsvälld finanssektor, politikerna skröt
om tillväxten men tog inte notis om riskerna."²

Den globala finanskrisen drev på förändringar av den globala arbetsmarknaden som hade
tagit sin start redan innan. Förändringstakten accelererade och de nya strukturerna blev tyd-
liga. Finanskrisens förlopp illustrerade också integrationen av den globala ekonomin. Kriser i
vissa delar av ekonomin fick omedelbar effekt på andra delar. Även utvecklingsländerna
drogs med.

² Coats, David (red.), *Exiting from the crisis: towards a model of more equitable and sustainable growth*, ETUC, 2011, sid 11.

Den ekonomiska krisen startade i USA. Nedgången ledde till att många amerikaner sköt upp sina planer på att köpa ny bil. En konsekvens blev uppsägningar inom den amerikanska bilindustrin. Den försvagade ekonomin drabbade en lång kedja av leverantörer. I Liberia avskedades arbetare på gummiplantager som en konsekvens av minskad efterfrågan på bil-
däck.

I både USA och Liberia förlorade alltså arbetare sina jobb. Men effekten av att förlora sitt jobb i ett industrialiserat land och i ett utvecklingsland är långt ifrån desamma. I industrialiserade länder finns för det mesta någon form av försäkringssystem som skydd mot arbetslöshet, även om skyddet är långt sämre i USA än i Nordeuropa.

När krisen slår mot fattiga länder finns inget ekonomiskt skydd, människor slungas direkt ner i armod. Men det finns också andra skillnader mellan nord och syd. I den rika världen har betydligt fler människor en anställning. I utvecklingsländer är den informella ekonomin större.

Finanskrisen ledde till en ökad arbetslöshet, men allra mest ökade arbetslösheten i rika länder. I utvecklingsländer fanns redan från början färre jobb, därför fanns också färre jobb att förlora. Men i fattiga stater påverkades även människor utan anställningar av den ekonomiska nedgången. När kärngrupper med anställningar förlorade sina jobb minskade också efterfrågan på tjänster inom den informella ekonomin.

I dag ser vi en långsam återhämtning av den globala ekonomin. Samtidigt har arbetslösheten bitit sig fast. Detta är ett av världsekonomin mest oroande kännetecken, tillväxt utan ökad sysselsättning, det som på engelska kallas "jobless growth". En annan oroande förändring är den dramatiska ökningen av otrygga jobb, det som kallas "precarious work". Det är särskilt vanligt att kvinnor har otrygga anställningar.³

Både arbetslöshet och osäkra och tillfälliga arbeten försvagar fackföreningsrörelsens förhandlingsstyrka. Det är följdriktigt att lönerns andel av länders totala BNP successivt har sjunkit samtidigt som företagens vinster har ökat. Detta är i sin tur en av de viktigaste för-

³ Se bland annat *Living with economic insecurity – women in precarious work*, ITUC, 2011.

klaringarna till att de ekonomiska klyftorna ökar i de flesta av världens länder. I Sverige började klyftorna öka 1980, men det är under senare år som utvecklingen mot ökade klyftor tagit rejäl fart.

Det är inte bara nyliberaler som fått överge sina ekonomiska mantran. Den globalt integrerade ekonomin har också tvingat arbetarrörelsen att ompröva många idéer. Den nationellt grundade keynesianismen har nått vägs ände. En stat kan inte effektivt stimulera ekonomin enbart inom det egna landet eftersom stora delar av stimulansen läcker ut i den globala ekonomin. En politik för full sysselsättning måste främst bygga på verktyg som utbildning, livslångt lärande, jobbcoachning och offentlig välfärd – inte på en kortsiktig konjunkturpolitik.⁴

Många människor i världen har fått en högre materiell standard under de senaste decennierna. Även medellivslängden har ökat generellt bland utvecklingsländer, men allra mest i östra Asien. Att ett land är indraget i den globala ekonomin är ingen garanti för ökad välfärd, men däremot finns inga exempel på utvecklingsländer som haft ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning samtidigt som man varit bortkopplad från den globala produktionens nätverk.

En slutsats är given: Arbetarrörelsen försvarar den generella välfärden, men möjligheten att bygga murar och stå utanför den globala marknaden är stängd.

Den globala arbetslösheten

FN-organet ILO (International Labour organisation) upprättar statistik över den globala arbetslösheten. Statistiken är av många skäl osäker och måste tas med en viss nypa salt, samtidigt är det de mest tillförlitliga uppgifter som finns.

⁴ För ett mer utförligt resonemang om keynesianismens svårigheter i dagens ekonomi se *Frigörelse från Keynes är nödvändig*, Nilsson, Anders & Nyström, Örjan, Tiden, nr 2/2011. Se även samma författares studie *Den globala utmaningen och jämlikhetens grunder*, Arbetarrörelsens tankesmedja, 2011.

Enligt ILO fanns 205 miljoner arbetslösa människor i världen 2010, vilket innebär en global arbetslöshet på omkring 6,2 procent. Det betyder att arbetslösheten ökat jämfört med 2007, det vill säga före finanskrisen, då motsvarande siffra var 5,6 procent.

Ungdomsarbetslösheten är ungefär dubbelt så hög som den generella arbetslösheten. I synnerhet inom EU har ungdomsarbetslösheten bitit sig fast på en betydligt högre nivå än före finanskrisen.

ILO visar att andelen av världens befolkning som har någon form av sysselsättning har fallit från 2007 till 2010. För närvarande är andelen med arbete 61,2 procent, vilket är en halv procentenhet lägre än före finanskrisen. Det betyder att många länder inte har tillräckligt med jobb att erbjuda en snabbt växande arbetskraft. I synnerhet på den afrikanska kontinenten är arbetslösheten politisk sprängkraft. Av utexaminerade ungdomar som söker sig ut i arbetslivet är det endast var tionde som får ett jobb.⁵

På grund av den ökade arbetslösheten finns allt fler som ifrågasätter om det kommer att vara möjligt att uppnå millenniemålet om en halvering av fattigdomen till 2015. Före den finansiella krisen såg det ganska hoppfullt ut. Under en lång period sjönk fattigdomen. Mellan 1990 och 2005 minskade antalet som levde på mindre än 1,25 dollar per dag från 1,8 till 1,4 miljarder människor.⁶

I framför allt östra Asien har stora grupper av människor lyfts ut ur fattigdom, medan den ekonomiska kräftgången präglar många av länderna i Afrika söder om Sahara. Flera afrikanska länder har visserligen haft ekonomisk tillväxt, men utan att sysselsättningen ökat. Då växer välståndet inom medelklassen, men trickle-down-effekten blir minimal. Få smulor faller från de rikas bord.

Det går att dra lärdomar av de länder där fattigdomen minskat, även om varje land har specifika förutsättningar. En slutsats är att det inte räcker med ekonomisk tillväxt. Vad som behövs är en tillväxt som skapar jobb.

⁵ *Global Employment Trends*, ILO, 2011.

⁶ A.a.

I de allra fattigaste länderna finns en specifik förklaring till "jobless growth". Där har globaliseringen skurit av sambandet mellan industri och jordbruk. Tidigare skapade fabriker i städerna inkomster som användes för att köpa livsmedel från landsbygden. I dag leder ökade inkomster snarare till att länderna börjar importera livsmedel, vilket inte gynnar det egna jordbruket.

En annan orsak är att produktionen för export kontrolleras av stora transnationella företag som ofta försöker att minimera antalet fast anställda. Företagen föredrar att hyra in personal från bemanningsföretag eller anställa på korttidskontrakt. Dessutom har de stora globala institutionerna tvingat utvecklingsländerna att strama åt. För att få lån och krediter har länderna varit tvungna att dra ner på offentliga utgifter, privatisera och avreglera. Miljontals människor har förlorat offentliga anställningar utan att hitta nya jobb inom den privata sektorn.

Men kanske det finns lösningar på dessa ödesfrågor. Det hävdar åtminstone författarna till en ny studie utgiven av FN-organet UNRISD.⁷ Enligt studien behöver länken mellan industri och jordbruk stärkas. Det kan ske genom att staten i fattiga länder främjar efterfrågan på inhemska jordbruksvaror. Staterna bör också investera i utbildning och infrastruktur, inte minst inom sektorer som energi och transporter. Det skapar jobb och stärker landets konkurrenskraft. Därigenom stärks också landets industrisektor.

För arbetarrörelsen är en politik som skapar jobb central. Ekonomisk tillväxt är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att klara sysselsättningen. Fenomenet "jobless growth" visar att politiken behöver fler stöttepelare. I utvecklingsländer är det särskilt avgörande med en politik som skapar fler jobb. I annat fall blir det svårt att minska fattigdomen. Men en ökad tillväxt räcker inte, det behövs också en politik som stödjer jordbruket.

Arbetslösheten i olika regioner

Den globala arbetslösheten skiljer sig starkt mellan olika regioner. Högst är arbetslösheten i Mellanöstern och lägst i östra Asien. I Europa är arbetslösheten betydligt högre i Syd- och

⁷ *Combating Poverty and Inequality*, UNRISD, 2011.

Östeuropa än i Västeuropa. I Sydasiien och Afrika söder om Sahara tillhör cirka fyra femtedelar av arbetskraften den informella ekonomin, många får sin försörjning genom familj jordbruk. I dessa regioner är också klyftan mellan män och kvinnor särskilt stark, det är betydligt vanligare att män har en anställning och regelbunden inkomst.⁸

ILO:s statistik visar också att den globala arbetslösheten bland män är något högre än bland kvinnor. En förklaring till det är att arbetslösheten anger andelen utan arbete av arbetskraften. Men globalt sett är kvinnor kraftigt överrepresenterade i gruppen som inte tillhör arbetskraften, det vill säga som varken har ett arbete eller söker ett arbete. En förklaring till detta är att många kvinnor utför oavlönat arbete i hemmen. Men även här finns stora regionala skillnader. I Nordafrika är arbetslösheten högre bland kvinnor än bland män, där har många kvinnor sökt sig ut på arbetsmarknaden men utan att få jobb.⁹

Den globala finanskrisen innebar en ökad arbetslöshet för både kvinnor och män, men arbetslösheten ökade ännu mer bland männen. Orsaken till detta är att arbetslösheten ökade särskilt mycket inom mansdominerade branscher, som byggindustrin och finanssektorn.

Även ILO styrker tesen om fortsatt "jobless growth". I sin analys konstaterar man att den fortsatt höga arbetslösheten står i stark kontrast till den "återhämtning" som skett av den globala ekonomin i form av ökad BNP, tillväxt och handel. Den förbättrade ekonomin har inte skapat den ökning av sysselsättning som man kunde förvänta sig. Den som granskar statistiken närmare finner att det framför allt är i den industrialiserade världen, däribland inom EU, som arbetslösheten har fastnat på en hög nivå. I utvecklingsländer ökar däremot sysselsättningen, visserligen ofta från en låg nivå, men trenden är ändå mer positiv. Även östra Asien skiljer sig från övriga världen genom en mycket bättre återhämtning av sysselsättning efter finanskrisen.¹⁰

⁸ *Global Employment Trends*, ILO, 2011.

⁹ A.a.

¹⁰ A.a.

Den globala arbetsmarknaden

I Sverige har jobben inom jordbruket successivt minskat under de senaste hundra åren. Längre ökade i stället andelen anställda inom industrin, för att nå sin topp 1965. Flest anställda i Sverige finns sedan länge inom den ständigt växande servicenärings.

Den globala bilden av arbetsmarknaden är mycket annorlunda. Fram till 2001 fanns de flesta anställda inom jordbruket, som då passerades av servicenärings. Vidare har andelen sysselsatta inom industrin successivt ökat, från 20 procent 2000 till ungefär 23 procent i dag.¹¹

För närvarande arbetar ungefär 42 procent av den globala arbetskraften inom servicenärings, 35 procent inom jordbruket och 23 procent inom industrin.¹²

Under det senaste årtiondet har den globala industriproduktionen ökat kraftigt, inte minst i länder som Kina och Indien. Som framgår av statistiken har det också lett till en viss ökning av industrianställda i världen. Men framför allt är det antalet anställda i servicenäringarna som ökar.¹³

Trenden är att urbaniseringen fortsätter, varje år flyttar miljontals människor från landsbygden till städerna. Allra snabbast sker omflyttning från landsbygden till städerna i Kina, där hälften av den globala urbaniseringen sker.

Många som kommer till städerna får jobb inom industrin, men ännu fler får jobb inom handel, kommunikation, utbildning och sjukvård. Även i Indien ökar antalet industriarbetare, men ännu snabbare antalet som arbetar inom servicenäringar.

En slutsats av den förändrade globala arbetsmarknaden är att ökningen av industriproduktionen framför allt beror på tekniska innovationer och ökad produktivitet och i mindre grad på att fler arbetar inom industrin. Den snabba industrialisering som skett i Asien under de senaste årtiondena skiljer sig därför från den industrialisering som tog fart i Europa

¹¹ A.a.

¹² A.a.

¹³ A.a.

under 1880-talet. Då skedde en snabb ökning av både andelen och antalet industriarbetare, även i Asien ökar visserligen industriarbetarna, men inte alls lika snabbt som det en gång gjorde i Europa.

Även på en annan punkt skiljer sig industrialiseringen i Asien från den tidigare i Europa. I Asien är en mycket stor andel av industriarbetarna kvinnor. Inom den lättare konsumtionsindustrin – som tillverkning av kläder, skor och elektronik – dominerar kvinnorna. När Europa en gång industrialiserades var männen i stor majoritet.

Olika branscher i Europa

När det gäller olika branschers utveckling finns stora skillnader mellan olika regioner i världen. Frågan har stor strategisk betydelse för den globala arbetarrörelsen.

Särskilt dramatiska är förändringarna av industriarbetet. I den rika världen (OECD-länder, däribland EU) har antalet industriarbetare minskat, under den senaste tioårsperioden med ungefär en miljon per år. Tvärtom är det i östra Asien, Sydostasien och Sydasien, där det sker en ökning av antalet industriarbetare. I östra Asien har antalet industriarbetare ökat med 30 miljoner och i Sydasien med 50 miljoner under det senaste årtiondet. Särskilt många har gått från jordbruk till industri i Kina och Indien. Även i Latinamerika ökar antalet industriarbetare, men inte lika snabbt som i Asien. I Afrika ökar antalet industriarbetare, men från en låg nivå.¹⁴

Under början av 1800-talet växte den första industriarbetarklassen fram i Storbritannien. Industrialismen spred sig på den europeiska kontinenten och skapade en bas för arbetarrörelsen. Till utvecklingsländerna kom industrialismen som en följd av kolonialismen, men den industriella basen fanns kvar i Europa.

I dag är bilden av den globala industriarbetarklassen radikalt annorlunda. Om man slår samman Östasien och Sydostasien finns 52 procent av världens industriarbetare inom denna

¹⁴ A.a.

region. Inräknat Sydasien och Mellanöstern finns 75 procent av världens industriarbetare i Asien.¹⁵

För Karl Marx hade industriarbetarklassen en särskild sprängkraft. I det växande proletariatet fanns fröet till social omdaning. Stämmer den analysen är Asiens överbefolkade industrisamhällen med många unga kvinnliga industriarbetare av särskild strategisk betydelse för den globala arbetarrörelsen.

Men det var mycket som Marx inte förutsåg, som den växande servicesektorn och den offentliga sektorn. I dag är arbetarklassen långt större än industriarbetarklassen. I alla delar av världen är servicesektorn i dag större än industrisektorn, bara i östra Asien finns nästan lika många anställda inom industrin som inom service.

Globala fackföreningsrörelsen – den ljusa bilden

För att reda ut vad den nya globala arbetsmarknaden betyder för den globala fackliga rörelsen måste vi först undersöka vad det globala facket är för slags organisation. Det finns både något väldigt imponerande med det globala facket och annat som är oroande. Vi börjar med den ljusa bilden för att sedan ta oss an problemen.

Den globala fackföreningsrörelsen är världens största folkrörelse. Ingen annan global rörelse har lika många individuella medlemmar. Ändå är det sällan som medlemmar i IF Metall, Kommunal och SKTF tänker på sig själva som medlemmar i en global rörelse, man identifierar sig som metallare, kommunalare eller SKTF:are eller möjligen som LO- eller TCO-medlem, men inte som en del av Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS).

IFS är en global facklig sammanslutning för fackliga centralorganisationer med omkring 175 miljoner medlemmar. LO, TCO och Saco tillhör IFS. Dessa tre centralorganisationer tillhör också Europafacket (EFS).

¹⁵ A.a.

Men det internationella fackliga samarbetet sker även på andra nivåer. För fackförbund finns fackliga branschorganisationer på global nivå. I fackliga sammanhang kallas dessa för GUF:ar (Global Union Federation). Några av de största GUF:arna är IMF (för metallsektorn), ICEM (industri och gruvsektorn), ITF (transport), UNI (handel), IUL (lantbruk och hotell) och ISKA (offentlig sektor). GUF:arna har fått en allt större betydelse, de sluter globala ramavtal med transnationella företag. För närvarande finns ett hundratal globala ramavtal. Ett antal företag med huvudkontor i Sverige har slutit sådana avtal med GUF:ar, däribland SKF, H&M, SCA, Electrolux, Securitas, Ikea och Skanska. Allra flest globala ramavtal har slutits mellan GUF:ar och transnationella företag med huvudkontor i Tyskland. Det är avtal som den tyska fackföreningsrörelsen drivit fram.

Även på koncernnivå finns ett globalt fackligt samarbete. På europeisk nivå finns europeiska företagsråd. Varje företag med minst 1 000 anställda inom EU- och EES-området och med 150 anställda i minst två länder är skyldiga att upprätta ett europeiskt företagsråd. Företagen är skyldiga att betala de europeiska företagsråden så att de kan arrangera minst två möten per år. I företagsråden är de svenska representanterna alltid utsedda av facket, men det gäller inte för södra Europa där facket är svagare.

På global nivå finns globala fackliga världsråd (GFV). Inom råden bedrivs ett världsomspännande koncernfackligt samarbete. Transnationella företag har dock ingen skyldighet att betala för koncernfacklig verksamhet på global nivå. Därför är globala fackliga världsråd mer ovanliga än europeiska företagsråd. Flera stora företag har ändå gått med på att finansiera världsrådets verksamhet, ett sådant företag är svenska SKF.

Det finns många organisationer i världen som själva kallar sig fackliga men som inte uppfyller de kriterier som ställts upp av IFS. Hit hör den statligt styrda fackföreningsrörelsen i Kina, men också fackföreningar i Centralamerika och Pakistan som kontrolleras av arbetsgivare. Andra organisationer uppfyller inte kriterierna därför att de inte fungerar demokratiskt eller styrs av politiska partier.

Fackliga organisationer är folkrörelser, men också något annat än folkrörelser. Facket bedriver inte bara opinion – utan sluter också kollektivavtal. Facket är en normerande kraft i samhället till skillnad från andra typer av folkrörelser.

Globala fackföreningsrörelsen – problemen

Fackföreningsrörelsen uppstod i Storbritannien under början av 1800-talet. Europa är fackföreningsrörelsens kärnland. Men under flera decennier har fackföreningsrörelsen tappat rejält i Europa. Organisationsgraden har sjunkit dramatiskt i länder som Frankrike, Tyskland och Storbritannien. I Frankrike är färre än var tionde anställd medlem i facket.

Även i Sverige har organisationsgraden sjunkit, även om organisationsgraden fortfarande hör till de högsta i Europa. Under många år har LO tappat medlemmar, både på grund av att arbetarjobben blivit färre och för att fler väljer att stå utanför facket. Samtidigt har Saco ökat antalet medlemmar medan TCO i stort sett stått still. I dag har TCO och Saco tillsammans fler medlemmar än LO. Även organisationsgraden är i dag högre bland tjänstemän än bland LO-medlemmar.

I många studier granskas orsakerna till att de fackliga organisationerna tappat medlemmar i Europa. Förklaringarna är många, men den viktigaste är att lagstiftning och politik förändrats i mer antifacklig riktning. Det handlar framför allt om att kollektivavtalen försvagats och att fackets möjligheter till inflytande beskurits. I Storbritannien minskade facket särskilt mycket redan under Margaret Thatchers styre 1979–1990. I Sverige införde den borgerliga regeringen ökade avgifter till a-kassan, vilket bidrog till att facket tappade medlemmar (även om man kan stå kvar som medlem fastän man gått ur a-kassan).

Men antifacklig politik räcker inte för att förklara medlemsrasen. I alla länder har personer med tillfälliga anställningar eller korttidskontrakt och anställda i bemanningsföretag ökat kraftigt. Dessa kategorier av anställda är svårare att organisera, de har osäkra anställningsvillkor och är mindre benägna att ta strid med arbetsgivaren, många är också inställda på att få byta jobb och bransch och då blir det inte lika intressant att gå med i facket.

Men inte heller ökningen av osäkra jobb räcker för att förklara det minskande antalet medlemmar inom den europeiska fackföreningsrörelsen. Det är särskilt många unga människor som väljer att stå vid sidan av facket och denna tendens är särskilt stark i storstadsområden. I Stockholm är organisationsgraden inom LO 15 procent lägre än i Sverige i dess helhet. Tendensen är alarmerande, om unga i storstäderna inte går med i facket finns risk för att nedgången sprider sig upp i åldrarna och att mindre orter följer efter storstäderna.

En annan orsak till den fackliga nedgången i Europa är den minskade organisationsgraden i Öst- och Centraleuropa. När länderna där var kopplade till Sovjetblocket var det obligatoriskt att gå med i de statskontrollerade fackföreningarna. Nu har fackföreningsrörelsen demokratiserats, antingen genom att nya organisationer bildats eller genom att de gamla har reformerats. Men i flera länder har fackföreningsrörelsen fortsatt dåligt rykte och medlemstappet håller i sig. Särskilt tydlig har den fortsatta nedgången varit i Baltikum, Ungern och Rumänien. I andra länder i Öst- och Centraleuropa har facket fortfarande många medlemmar, det gäller särskilt facken i Ryssland och Ukraina som sedan flera år tillbaka är medlemmar i IFS.

Så ser det globala fackets styrka ut i dag

Medan det globala facket har tappat i styrka i Europa har det skett en viss uppgång i Asien, Latinamerika och Afrika. I USA har facket tappat medlemmar under en lång tid, men 2010 byttes trenden och facket ökade sitt medlemstal för första gången på länge. Totalt sett har det globala facket tappat medlemmar under de två senaste decennierna. Men IFS har ändå ungefär lika många medlemmar som sin föregångare FFI. Det beror framför allt på att de reformerade facken i Ryssland och Ukraina gått med i IFS och bidragit med en ny medlemskader.

Det globala facket, IFS, har sin bas i Europa. Av IFS 175 miljoner medlemmar finns drygt hälften i Europa. De europeiska fackliga medlemmarna kan delas upp i två huvudgrupper. Omkring 30 procent av IFS:s medlemmar finns inom EU, medan 23 procent består av de reformerade facken i Ryssland och Ukraina (de ryska facken har huvuddelen av medlemmarna i Europa).

Därutöver finns 18 procent av de fackliga medlemmarna inom IFS i Asien, 10 procent i Latinamerika, 7 procent i Afrika, 6 procent i Nordamerika och 6 procent i Australien, Nya Zeeland och Oceanien.¹⁶

Det globala fackets struktur är i hög grad styrd av dess historia. Facket är fortfarande starkast i Europa. Samtidigt är det i Europa som facket tappat mest. I Asien finns den största arbetskraften och de flesta industriarbetarna. Facket växer där, men antalet medlemmar borde vara ännu större.

Den fackliga potentialen

Landstudier av fackliga framgångar under de senaste decennierna ger tydliga signaler om var potentialen till framgångar är störst. Två betingelser är avgörande, att det skett en demokratisering av landet som tillåter fria fackföreningar och att det skett en industrialisering och en urbanisering. I diktaturer slås facket ner. I fattiga stater där familj jordbruket dominerar är potentialen för fackliga framgångar liten.

Historierna om de största fackliga framgångarna de senaste decennierna uppvisar en dramaturgi med stora likheter.

Under 1986 exploderade strejkerna i Sydkorea. Epicentrum var industristaden Ulsan, med Hyundais varv och bilfabrik. På ett år ökade antalet strejker från 278 till nästan 4 000. Den svallvåg som drog över landet förändrade de politiska förhållandena i grunden. Militärdiktaturen föll och ersattes av parlamentarism. Regeringen blev tvungen att godkänna den oberoende fackliga rörelsen KCTU. Den våg av facklig organisering som startat på de stora industrierna i landet ledde i nästa skede till att den fackliga organiseringen ökade inom service och offentlig sektor.

I början av 2008 ökade åter repressionen mot den fackliga rörelsen. Till ny president valdes Lee Myung-bak, tidigare direktör för Hyundai i Ulsan. Sedan dess har hundratals fackliga

¹⁶ ITUC:s medlemsregister, 2011.

företrädare gripits och fängslats för att de ”stört landets affärliv”, det vill säga organiserat strejker. KCTU:s största förbund är fortfarande Metallfacket. Landets största fackklubb, med 26 000 medlemmar, finns på Hyundais bilfabrik i Ulsan.¹⁷

CUT i Brasilien är Latinamerikas mäktigaste fackliga rörelse. Rörelsen tog sin start på bil- och elektronikindustrier i megastaden São Paulo under början av 1980-talet. En av de fackligt aktiva vid det svenska företaget Scania var Luiz Inácio Lula da Silva, kallad Lula i folkmun. Han var med och bildade både CUT och arbetarpartiet PT, som skulle föra honom till presidentposten.

Strejkerna i Brasilien ökade trycket mot landets militärjunta. Juntan hade från början haft ett unisont stöd från de stora företagen. Nu blev företagen allt mer splittrade. Flera företag förespråkade parlamentarism och lagliga fackliga rättigheter för att få stabilitet i landet. Det blev slutet på militärjuntan som slutligen föll 1985.

CUT har fortsatt att växa. Fortfarande finns en bas bland arbetare på stora industrier, men nu växer rörelsen snabbast inom den offentliga sektorn. Inom CUT finns också Latinamerikas största lantarbetarfack. När ”Lula” blev president gav han ekonomiskt stöd till en folkrörelsekonferens i kuststaden Porto Alegre. Det blev den rörelse som kallas för ”World Social Forum” eller just ”Porto Alegre-rörelsen”.¹⁸ Lula spelar fortfarande en stor roll i brasiliansk politik, men 2010 fick landet sin första kvinnliga president, Dilma Rousseff. Även hon en företrädare för arbetarpartiet PT.

Parallellt med fackets genombrott i Brasilien växte den nya fackliga rörelsen Solidaritet fram i Polen. Basen för den nya rörelsen var Leninvarvet i Gdansk. Strejkerna därifrån spred sig till andra arbetsplatser. Strejkledare var Lech Walesa. Tio år senare skulle han bli Polens första folkvalda president. Det som startade som en polsk arbetarprotest blev startskottet till en demokratisering av hela Östeuropa. När Berlinmuren föll 1989 hade Polen redan haft sina första fria val. Fortfarande är Solidaritet Polens största fackliga rörelse, men organisationen

¹⁷ För ytterligare information om facket i Sydkorea se Wingborg, Mats, *Stoppa förföljelsen av Sydkoreas fackliga rörelse*, Byggnads, IF Metall, Unionen, 2010.

¹⁸ För ytterligare information om facket i Brasilien, se LO-TCO Biståndsnämnds hemsida (www.lotcobistand.org/facket-i-varlden/#/4546).

har gjort flera tvära ideologiska kast. Av de forna tankarna om lokal arbetarmakt finns inte mycket kvar.

En annan facklig rörelse som har förändrat världen är Cosatu i Sydafrika. I dag är ANC landets styrande parti. Men det är inte länge sedan ANC var förbjudet och den politiska oppositionen kanaliserades genom den fackliga rörelsen. Sydafrikas fackliga rörelse växte fram under 1970- och 1980-talet. I flera omgångar strejkade gruvarbetare och industriarbetare och satte därmed press på apartheidregimen. Det styrande Nationalistpartiet kunde inte förbjuda den fackliga organiseringen, men krävde att facket enbart skulle ägna sig åt arbetsplatsfrågor och inte åt att kritisera apartheid. Cosatu vägrade att följa detta påbud och blev den ledande kraften i kampen mot apartheid.

I februari 1990 frigavs Nelson Mandela och vid landets första fria politiska val 1994 valdes han till president. Efter att ANC hade kommit till makten förändrades villkoren för Cosatu, men organisationen har fortsatt att växa och är den starkaste fackliga rörelsen på den afrikanska kontinenten. Fortfarande är gruvarbetareförbundet NUM landets enskilt största fackförbund, följt av metallarbetareförbundet Numsa. Men de förbund som växer snabbast finns inom andra sektorer av arbetslivet, som sjukvård, utbildning och handel. Det är dock stor skillnad på organisationsgraden mellan olika sektorer av arbetslivet. Inom gruvsektorn och inom stora delar av industrin är organisationsgraden närmare 90 procent, medan endast några få procent av landets 1,7 miljoner lant- och hushållsarbetare är fackliga medlemmar.¹⁹

Ett tydligt mönster i framgångarna

Historierna om Sydkorea, Brasilien, Polen och Sydafrika är inte vilka berättelser som helst. De är exempel på de största fackliga framgångarna under de senaste decennierna. I samtliga fall bidrog de fackliga rörelserna till att bana väg för djupare samhällsförändringar. Facket i dessa länder är fortfarande en stark kraft och en motor för facklig verksamhet även i kringliggande länder. Framgångarna i dessa länder har också haft ett oerhört symbolvärde.

¹⁹ För ytterligare information om facket i Sydafrika, se LO-TCO Biståndsnämnds hemsida (www.lotcobistand.org/facket-i-varlden/#4527).

Medan facket har sjunkit ihop i andra delar av världen har de växande och stridbara facken ingjutit nytt mod hos fackligt aktiva i hela världen.

De fackliga framgångarna i Sydkorea, Brasilien, Polen och Sydafrika har påfallande likheter. I samtliga fall har facket vuxit fram på stora industriarbetsplatser. Bilindustri, varvs- och i viss mån textilindustri har haft en särskild betydelse. Det betyder inte att inte andra sektorer av arbetslivet också kan bli en stark bas för fackföreningsrörelsen, men ordningsföljden är påtaglig, det är för det mesta industriarbetare som dragit med sig andra sektorer, som växer i nästa skede.

Det är också påtagligt att revolterna startat på stora arbetsplatser. Den fackliga organisationsgraden i dessa länder skiljer sig också markant mellan stora och små industriarbetsplatser. I Sydkorea är anslutningsgraden omkring 70 procent på stora industrier, medan endast ett fåtal är medlemmar i facket på småföretag.

Även på global nivå är den fackliga anslutningsgraden högre på större arbetsplatser än på små – och det gäller på alla typer av arbetsplatser, inte bara industri. Det gäller även för svenska LO. I företag med färre än fem anställda är anslutningsgraden 20 procent lägre än på stora arbetsplatser.

De yrkeskategorier i världen som har högst facklig organisationsgrad är industriarbetare och lärare. Andra välorganiserade grupper är gruv-, bygg- och hamn- och transportarbetare. Jämförelsen mellan industriarbetare och lärare är dock särskilt intressant. I båda fallen bidrar organisationerna till att förbättra de anställdas villkor. Men industriarbetare har varit mer framgångsrika när det gäller att upprätta kollektivavtal. I många utvecklingsländer finns lärarfack som kräver kollektivavtal, men myndigheterna vägrar gå med på det och försöker begränsa det fackliga inflytandet i verksamheter som är offentligt finansierade.

En annan skillnad mellan industriarbetarfack och lärarfack är att de förstnämnda oftare identifierar sig som en del av arbetarrörelsen, medan lärarfacken för det mesta saknar denna identitet. I realiteten betyder det att industrifacken samarbetar med arbetarrörelsens partipolitiska grenar medan lärarfacken oftare vill vara partipolitiskt neutrala. Vad denna skillnad

har för betydelse varierar. En risk med snäva partipolitiska kopplingar är att det leder till att facket smalnar av och i värsta fall blir en filial till ett politiskt parti. Samtidigt är erfarenheterna från Brasilien, Sydafrika och till viss del Sydkorea att en bredare partipolitisk samverkan kan leda till att fackliga framgångar får vidare effekter och också vitaliserar den partipolitiska arbetarrörelsen.

Vad är facklig styrka?

Historierna om fackens framväxt i Sydkorea, Brasilien, Polen och Sydafrika ligger redan flera år tillbaka i tiden. Har de fortfarande relevans? Den globala ekonomin har fortsatt att integreras. Vad har det betytt för den globala fackliga rörelsen? För att kunna svara på frågorna behövs först en djupdykning i en annan fråga: Vari består facklig styrka?

I själva verket kan fackets styrka mätas på flera olika sätt. Ett svar är att styrkan avgörs av organisationsgrad och förmåga att mobilisera. Ett annat svar handlar om fackets möjlighet att påverka politiken i samhället.

Men det finns ett annat mer precist svar på vad facklig styrka är, nämligen förmågan att uppnå bra kollektivavtal, det vill säga förmågan att få arbetsgivaren att göra eftergifter.

Förmågan att uppnå starka kollektivavtal är i sin tur beroende av en rad faktorer, men av särskild betydelse är hotet om konflikt. För det mesta behöver strejkhottet aldrig utlösas, men arbetsgivaren vet att arbetsnedläggelse står runt hörnet om man inte kommer överens. Arbetsgivaren har dock möjligheten att köpa sig arbetsfred till priset av att i viss mån gå med på arbetstagarnas krav. Fackets strategi är att sluta ett kollektivavtal. Det betyder att arbetsgivaren förbinder sig att inte anställa till villkor som är sämre än avtalet. Ett kollektivavtal är ett förbud mot underbudskonkurrens.

Men intressekonflikten på arbetsmarknaden är inte en dragkamp mellan jämlikar. De som säljer sin arbetskraft, de anställda, befinner sig i underläge gentemot köparna, arbetsgivarna. Ju större de anställdas underläge är, desto större är risken att de blir exploaterade. Ju mer makt de anställda har, desto större är möjligheten att få anständiga villkor på arbetsplatsen.

Denna typ av konflikter i samhället handlar om hur samhällets goda ska fördelas. När konflikterna finns inbyggda i samhället, då kommer också den sociala dragkampen att leva kvar.

Fackets styrka är inte bara beroende av den förmåga den har för närvarande, utan också av den struktur som skapats av tidigare konflikter. Fackets möjligheter är inbäddade i en kontext bestående av lagstiftning, rådande kollektivavtal och internationell reglering. Men om facket inte behåller sin kraft finns risken att tidigare segrar rullas tillbaka. Själva spelplanen har också förändrats, som ett resultat av den globala ekonomiska integrationen.²⁰

Facket och strejkvapnet

Sambandet mellan facklig styrka och strejkvapnet är komplext. Fler strejker behöver inte betyda att facket är starkare. Däremot är facklig styrka beroende av potentialen att kunna strejka. Om facket inte har kapacitet att hota med strejk har ett vitalt verktyg gått förlorat. Därför är lagförslag som inskränker eller förbjuder strejkrätten alltid ett tecken på att politiska krafter försöker begränsa fackets och arbetarrörelsens inflytande.

Orsaken till fler strejker kan både vara att facket blivit starkare och att facket tappat i styrka och att de anställda blivit alltmer desperata. Strejken kan vara enda möjligheten att påverka om alla andra vägar är stängda. Ofta är sådana strejker vilda, det vill säga i strid mot lagstiftning och avtal. En studie från Världsbanken för några år sedan visade till och med att det var vanligare med strejker i industribranscher i utvecklingsländer där den fackliga organisationsgraden var låg än där den var hög.²¹

I Sverige har antalet strejker och strejkdagar successivt minskat sedan mitten av 1970-talet. Den största arbetsmarknadskonflikten under senare år var kommunalstrejken 2003. Därefter har antalet strejker varit minimalt, även om några varit principiellt viktiga, som busskonflikten respektive Lagenastrejken 2008.²²

²⁰ Det bästa som skrivits om fackliga strejker är en klassiker: Korpi, Walter, *Varför strejkar arbetarna?* Tiden, 1974.

²¹ Tzannatos, Z., *Unions and Collective Bargaining – Economic Effects in a Global Environment*, World Bank, 2003.

²² *Konfliktstatistik – Strejker i Sverige 1985-2010*, Medlingsinstitutet, 2011.

Även i ett internationellt och europeiskt perspektiv befinner sig den svenska strejknivån på en låg nivå. Jämfört med andra västeuropeiska EU-länder har strejknivån i Tyskland, Sverige och Österrike varit lägst under det senaste årtiondet, medan strejknivån har varit högst i Frankrike, Finland och Spanien. Men tendensen i hela Europa är att antalet strejker och arbetsmarknadskonflikter minskar.²³

Inom forskningen finns många teorier om det minskade antalet strejker i Europa.²⁴ En förklaring är den ökade arbetslösheten, som har inneburit att anställda mer slåss för att få behålla sina jobb än för att förbättra villkoren. En annan förklaring är att lagändringar försvagat anställningstrygghet och fackliga konflikträttigheter. Till regeländringarna hör också tendensen till individualisering, för många är det i dag troligare att lönen höjs genom individuella påslag än genom förbättrade kollektivavtal. Ytterligare en förklaring är att ekonomin mellan olika sektorer av arbetslivet är starkt sammanvävd, udden i strejkerna är inte lika tydlig, riktar den sig mot arbetsgivaren eller mot andra grupper av anställda? Dessutom riskerar stora lönellyft att leda till att räntan höjs, för att dämpa inflationen, vilket skapar arbetslöshet och en lönepress nedåt.

En annan avgörande förändring är globaliseringen. De transnationella företagen har fått allt större möjlighet att spela ut anställda i olika länder mot varandra. Flera bilföretag har hotat anställda med att om de inte accepterar sämre arbetsvillkor så kommer produktionen att flytta till andra länder. I Tyskland har bilarbetare tvingats att gå med på längre arbetsdagar utan lönekomensation. I annat fall skulle tillverkningen ha flyttat till Slovakien.²⁵ Det transnationella livsmedelsföretaget Kraft Foods meddelade nyligen att man planerar att minska antalet anställda i världen med 10 000, diskussioner med anställda i flera olika länder skulle inledas. Underförstått fanns budskapet att anställda som var beredda att försämra sina villkor, eller åtminstone inte ställde krav på höjd lön och bättre arbetsmiljö, hade störst möjlighet att behålla jobben.

²³ *International comparisons of labour disputes*, Office for National Statistics-UK, 2010.

²⁴ A.a.

²⁵ En aktuell antologi om hur globaliseringen påverkar fackföreningsrörelsen är Lindberg, Ingemar & Bieler, Andreas (red.), *Global Restructuring, Labour and the Challenges for Transnational Solidarity*, Routledge, 2011.

Den globala fackföreningsrörelsens svar på företagens ökade makt har blivit att kräva mer av globala regleringar. Det handlar om globala fackliga ramavtal, men också om att stärka påtryckningarna mot de stater som kränker FN-organet ILO:s kärnkonventioner (om rätten att organisera sig fackligt och att sluta kollektivavtal och förbud mot diskriminering, barn-, tvångs- och slavarbete).²⁶ Men det råder ingen tvekan om att globaliseringen skapat snävare ramar för att gå ut i konflikt. När jobben riskerar att "flytta" blir många anställda mer inriktade på att få behålla jobben än på att förbättra villkoren.

Men de gängse förklaringarna till att strejkerna minskat ger ingen förklaring till variationen mellan olika länder. I södra Europa och i Frankrike är strejker vanligare än i Sverige. Under det senaste årtiondet har strejkerna varit vanligare i Danmark och Finland än i Sverige. Det är svårt att hitta forskare som analyserat orsakerna till dessa skillnader. Men det är uppenbart att orsakerna är många, det handlar om attityd och konfliktbenägenhet hos både fackföreningar och arbetsgivare, om fackliga strategier och historiskt betingade handlingsmönster. Men ett faktum är obestridligt: arbetslöshet, lagändringar, individualisering, sammanvävd ekonomi och globalisering kan inte ensamma förklara skillnader i strejknivå.

Förändringarna av strejknivån på global nivå är osäkra. FN-organet ILO sammanställer statistik men ett problem är att strejker definieras på olika sätt i olika länder och att långt ifrån alla arbetsmarknadskonflikter registreras.²⁷ Den generella globala trenden är dock likartad med den i Europa, det vill säga att antalet strejker minskat. Men det finns ett antal intressanta undantag. Ett är södra Kina och södra Vietnam. Ett annat är delstaten Tamil Nadu i Indien.

Centrum för strejkerna i Kina är Guangdongprovinsen. I industriområdena runt Pärlflodens delta startar nya strejker varje dag. I den officiella statistiken ingår endast strejker med minst 1 000 arbetare, skulle de mindre strejkerna också räknas in skulle antalet bli ännu större. Vid flera tillfällen har de kinesiska lönekonflikterna övergått i våldsamheter. I juni 2011 demonstrerade hundratals uppretade arbetare framför den lokala regeringsbyggnaden i staden

²⁶ För mer information om globala ramavtal (international framework agreement) se: Wingborg, Mats, *Globala ramavtal – Strategier för ett humanare arbetsliv*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2008.

²⁷ För en genomgång av de metodologiska problemen se: Aligisakis, Maximos, *Labour disputes in western Europe: Typology and tendencies*, International Labour Review, vol 136, 1997.

Chaozhou mot att fabrikschefer i staden misshandlat strejkande arbetare. När säkerhetspolisen angrep de protesterande arbetarna svarade de med att tända eld på polisens bilar.²⁸

Vid företaget Foxconn i Guangdongprovinsen har arbetare protesterat genom att hoppa från fabrikstaket och därigenom begå självmord. Nu får alla som anställs vid Foxconn skriva under en försäkran om att inte ta livet av sig. Foxconn är en av Apples viktigaste leverantörer.²⁹

I södra Vietnam har fabriksstrejkerna successivt ökat. Myndigheterna slår oförsonligt ner strejkerna. Många av strejkledarna har fängslats. Men den statliga repressionen har inte inneburit att protesterna mattats. Trots att arbetarna vet att de riskerar långa straff är de beredda att ta strid för bättre villkor.³⁰

I Tamil Nadu har strejkerna följt efter varandra vid de stora metall- och bilindustrierna. Under början av 2011 stod stora industriområden stilla.³¹

En skillnad mellan dessa strejkrörelser är att arbetarna i Kina och Vietnam inte har rätt att organisera sig i oberoende fackföreningar. I båda länderna kontrollerar staten och kommunistpartiet den enda tillåtna fackliga rörelsen. I Indien däremot finns en fri fackföreningsrörelse, även om den är splittrad och fragmentiserad.

Ett mönster är att alla dessa tre strejkrörelser har haft sin bas inom storskalig exportindustri. Guangdongprovinsen i Kina är ett globalt centrum för tillverkning av elektronik, kläder och skor. Det är på dessa industrier som strejkerna genomförts. Ofta har ägarna varit välkända transnationella företag, som japanska Honda.

I Vietnam har strejkerna varit särskilt omfattande i de exportinriktade elektronik- och skindustrierna. Många strejker har också organiserats i de ekonomiska frizonerna.

²⁸ *Protesters clash with police in southern China*, AFP, 2011-06-08.

²⁹ *Foxconn employees asked to sign 'no suicide' pledge*, Tuaw (www.tuaw.com/2011/05/05/foxconn-employees-asked-to-sign-no-suicide-pledge), 2011. Se även: *Explosion at Foxconn is not Accidental*, Sacom, 2011, samt *Foxconn and Apple Fail to Fulfill Promises: Predicaments of Workers after the Suicides*, Sacom, 2010.

³⁰ Hansson, Eva, *Growth without Democracy – Challenges to Authoritarianism in Vietnam*, avhandling, Stockholms universitet, 2011.

³¹ Se bland annat: *Strike halts Hyundai production at Tamil Nadu plant*, Daily India, 2011-06-08.

I delstaten Tamil Nadu har arbetarna vid det sydkoreanska bilföretaget Hyundai strejkat gång på gång. Strejkerna har dragit med sig andra industriarbetare och senare också offentliganställda och hembiträden.

Slutsatser

Mönstret är påfallande: De mest framgångsrika strejkerna under senare år har skett inom den mest globaliserade delen av produktionen.

Dessa strejker har flyttat fram människors positioner. I Kina har regeringen tvingats införa nya lagar som skärpt de anställdas rättigheter, bland annat genom krav på anställningsavtal. Även de transnationella företagen har fått göra eftergifter. Lönerna har höjts både i Kina och i Vietnam. Paradoxalt nog har företag som Honda mött starkast motstånd från de anställda i diktaturländer som Kina och Vietnam medan företaget har kunnat trycka ner lönerna i Japan och USA.

En slutsats är att den skärpta globaliseringen har skapat nya verktyg för den globala fackföreningsrörelsen och för anställda som vill bjuda motstånd. När arbetare går ut i strejk på exportföretag blir effekten enorm. Störningar i de globala produktionskedjorna leder till starka effekter i hela världsekonomin.

De protester som tar sin start inom den globaliserade delen av ekonomin kan till och med skapa en grogrund för mer långtgående förändringar. Protesterna kan tvinga fram en demokratisering av samhällena.

Globaliseringens effekter på demokratin och arbetarrörelsen är därför tvetydig. Å ena sidan ökar företagets möjligheter att spela ut de anställda i olika länder mot varandra. Å andra sidan skapas nya möjligheter att tvinga makthavarna på reträtt.

I en bemärkelse är denna värld inte rättvis. När arbetare vid stora exportindustrier går ut i strejk skapas en svallvåg i samhället. När hembiträden eller arbetare inom den informella ekonomin går ut i konflikt blir effekterna inte lika starka. Det påminner om tillgången till

centrala arenor. Demonstrationerna på Tahrirtorget i Kairo fick regimen att avgå och regeringen i Bahrain att stänga Pärlltorget. De som demonstrerat på torgen i de små städerna har inte haft samma inverkan på skeendet. De har inte befunnit sig i den globala mediebevakningens blickpunkt.

Av detta följer en annan slutsats. Risken med revolter och protester i en globaliserad värld är att klyftorna mellan olika befolkningsgrupper blir större. Att globaliseringens vinnare ytterligare ökar sitt försprång. Därför krävs en sammanhållen arbetarrörelse med uppdraget att lyfta hela folkets position, inte bara göra livet bättre för den revolterande förtruppen.

Den del av det globala arbetslivet som växer snabbast är servicesektorn. Ska fackföreningsrörelsen behålla sina positioner måste man lyckas organisera många inom handel, transporter och förvaltning. I utvecklingsländer måste facket nå fler inom den informella ekonomin. En grundbult är att det bildas allianser mellan fackförbund inom den strategiskt viktiga exportindustrin och andra delar av arbetsmarknaden.

Strategin kan också uttryckas på ett annat sätt: Globaliseringen har både vinnare och förlorare. Till de största vinnarna hör det transnationella kapitalet, men även anställda inom den konkurrenskraftiga exportindustrin har tagit del av vinsterna. Till förlorarna hör människor på orter där industrin gått omkull och människor som hamnat i arbetslöshet. Arbetarrörelsen måste ha en politik som gör livet mer drägligt för dem som hamnat i globaliseringens skugga. I annat fall är risken stor att dessa människor överger arbetarrörelsen och i stället söker sig till de nationalistiska rörelsernas förenklade lösning om att förbättringar endast kan uppnås om "ovälkomna" invandrare och minoriteter körs ut.

Tillbaka till Sri Lanka

I Sri Lanka ledde strejkerna i den ekonomiska frizonen Katunayake till att fackförbundet FTZ&GSEU blev allt starkare. De fackligt organiserade kvinnorna sökte upp arbetare i andra exportzoner och berättade om sitt förbund. I zonen Biyagama bestämde sig arbetarna vid det svenska företaget Trelleborg att ansluta sig. Först vägrade företagsledningen att godkänna facket. Det krävdes två veckors strejk för att fackklubben skulle bli accepterad.

Nu befinner sig den fackliga rörelsen i ett nytt skede. De organiserade arbetarna från Sri Lankas industrisektor söker allians med fackligt aktiva inom den offentliga sektorn. Tillsammans har de bildat en ny facklig centralorganisation för att samla alla förbund under en hatt. Men enligt landets lagstiftning är det förbjudet att organisera både privat- och offentliganställda inom samma fackliga organisation. Nu står striden kring den lagparagrafen. På flera orter i landet demonstrerar FTZ&GSEU. Statens företrädare är medvetna om vad facklig enhet kan åstadkomma.

Skriftens slutsatser i sammanfattning: femton teser om arbetarrörelsen, facket och globaliseringen

1. Arbetarrörelsens möjligheter förändras i takt med att det globala arbetslivet omformas. Människors position i produktionen påverkar deras benägenhet att ta strid, deras möjlighet att sluta sig samman och deras potential att förändra samhället. Arbetarrörelsens och fackföreningsrörelsens strategier måste utformas utifrån dagens globaliserade arbetsliv.
2. Arbetslösheten har ökat, särskilt i Europa. En tydlig tendens är "jobless growth". Ekonomisk tillväxt är en nödvändig men inte en tillräcklig förutsättning för att skapa jobb.
3. Länder som isolerat sig och försökt stå utanför globaliseringen har stagnerat, men att bejaka globalisering är ingen garanti för utveckling.
4. På den globala arbetsmarknaden ökar servicesektorn snabbast. Även i länder som genomgår en snabb industriutveckling, som Kina och Indien, är det servicesektorn som ökar mest.
5. I Europa och den övriga rika världen har antalet industriarbetare successivt minskat, samtidigt ökar antalet industriarbetare i Asien. I dag lever över hälften av världens industriarbetare i Öst- eller Syd-asien.
6. Andelen kvinnor ökar på hela den globala arbetsmarknaden. Inom den lättare konsumtionsindustrin i Asien är de flesta arbetare kvinnor.

7. Den globala fackföreningsrörelsen är världens största folkrörelse, ingen annan rörelse har lika många individuella medlemmar. Men de fackliga organisationerna i världen har tappat medlemmar under de senaste decennierna. Särskilt påtaglig har nedgången varit i Europa och Nordamerika. I övriga världen har facket behållit sin position.

8. Facket tappar mest i Europa, men det är fortfarande här som facket är starkast. Facket uppstod i Europa under början av 1800-talet och ännu är organisationsgraden betydligt högre i Europa än i övriga världen.

9. Under de senaste två decennierna har det samtidigt skett fackliga genombrott i en rad länder, som i Sydkorea och Brasilien. Startpunkten har varit organisering av arbetare inom transnationella exportföretag. I nästa skede har den fackliga organiseringen också ökat inom servicenäringar och den offentliga sektorn.

10. Antalet strejker i världen har minskat under de senaste tio åren, särskilt påtaglig har minskningen varit i Europa. Några förklaringar till nedgången är den ökande arbetslösheten och att anställda är mindre benägna att gå ut i konflikt när allt fler jobb riskerar att "flytta" till låglöneländer.

11. Allt fler jobb i världen är otrygga. Allt fler människor har korttidskontrakt, säsongsarbete, tillfälliga vikariat och jobb i bemanningsföretag. Människor i otrygga arbeten är mindre benägna att ta strid med arbetsgivare och svårare att organisera i facket.

12. Globaliseringen har gett arbetsgivare större möjlighet att spela ut anställda i olika länder mot varandra. För arbetar- och fackföreningsrörelsen är det därför nödvändigt att ställa krav på ett starkare globalt regelverk som komplement till nationella lagar och avtal. Centrala delar i ett globalt regelverk är globala fackliga ramavtal och ökat tryck mot länder som kränker ILO:s kärnkonventioner.

13. Globaliseringen har samtidigt gett arbetar- och fackföreningsrörelsen nya verktyg. Genom att hota med konflikter inom den mest globaliserade delen av arbetsmarknaden kan anställda utöva starka påtryckningar både mot företag och mot regeringar.

14. De mest framgångsrika strejkerna under senare år har skett inom den mest globaliserade delen av produktionen. Hit hör strejkerna i Guangdongprovinsen i Kina, i Mekongdeltat i Vietnam och i delstaten Tamil Nadu i Indien.

15. Arbetar- och fackföreningsrörelsen kan utöva makt genom att organisera arbetare inom exportföretag. Därigenom kan stora förändringar åstadkommas. Men för att nå ett solidariskt samhälle måste det byggas länkar mellan anställda inom exportsektorn och arbetare inom servicenäringar, inom offentlig sektor och inom den informella ekonomin.

Förkortningar

Sammanslutningar för fackliga centralorganisationer

Globalt

IFS: Internationella Fackliga Samorganisationen

ITUC: International Trade Union Confederation (IFS:s engelska förkortning)

Regionala fackliga enheter

ITUC Africa

ITUC Asia-Pacific

Trade Union Confederation of the Americas (TUCA)

ITUC PERC (Pan-European Regional Council)

Europa

EFS: Europeiska Fackliga Samorganisationen

ETUC: European Trade Union Confederation (EFS:s engelska förkortning)

Norden

NFS: Nordens Fackliga Samorganisation

Sammanslutningar för fackförbund

Global nivå (GUF:ar)

BWI: Building and Wood Workers' International

EI: Education International

ICEM: International Federation of Chemical, Energy and General Workers Union

IFJ: International Federation of Journalists

IMF: International Metalworkers' Federation

ITF: International Transport Workers' Federation

ITGLWF: International Textile, Garment and Leather Workers' Federation

IUF: International Union of Foodworkers

PSI: Public Services International

UNI: Union Network International

Europeisk nivå

EMF: European Metalworkers' Federation

Sammanslutningar för lokala fackliga avdelningar

GFV: Globala fackliga världsråd

EWC: European Works Council (företag med verksamhet i flera länder inom EU är skyldiga att upprätta EWC). På svenska kallas dessa ibland för europeiska företagsråd.

Några betydelsefulla nationella fackliga rörelser

AFL-CIO (USA): American Federation of Labour & Congress of Industrial Organizations

Cosatu (Sydafrika): Congress of South African Trade Unions

CUT (Brasilien): Central Única dos Trabalhadores

FNPR (Ryssland): Federationen av oberoende ryska fackföreningar

HKCTU (Hongkong): Hong Kong Confederation of Trade Unions

JTUC-Rengo (Japan): Japanese Trade Union Confederation

KCTU (Sydkorea): Korean Federation of Trade Unions

NLC (Nigeria): Nigerian Labour Congress

FN-organisationer

ILO: International Labour Organization (ett av FN:s fackorgan). Den svenska benämningen är Internationella arbetsorganisationen

UNRISD: United Nations Research Institute for Social Development

Övrigt

EPZ: Export Processing Zone

SEZ: Special Economic Zone

Källor

- Aligisakis, Maximos, *Labour disputes in western Europe: Typology and tendencies*, International Labour Review, vol 136, 1997.
- Chernyshev, Igor, *Decent work statistical indicators: strikes and lockouts statistics in the international context*, ILO, 2011.
- Coats, David (red.), *Exiting from the crisis: towards a model of more equitable and sustainable growth*, ETUC, 2011.
- Combating Poverty and Inequality*, UNRISD, 2011.
- Explosion at Foxconn is not Accidental*, Sacom, 2011.
- Foxconn and Apple Fail to Fulfill Promises: Predicaments of Workers after the Suicides*, Sacom, 2010.
- Foxconn employees asked to sign 'no suicide' pledge*, Tuaw (www.tuaw.com/2011/05/05/foxconn-employees-asked-to-sign-no-suicide-pledge), 2011.
- Global Employment Trends*, ILO, 2011.
- Global Wage Report*, ILO, 2010.
- Hansson, Eva, *Growth without Democracy – Challenges to Authoritarianism in Vietnam*, avhandling, Stockholms universitet, 2011.
- International comparisons of labour disputes*, Office for National Statistics-UK, 2010.
- Konfliktstatistik – Strejker i Sverige 1985-2010*, Medlingsinstitutet, 2011.
- Korpi, Walter, *Varför strejkar arbetarna?* Tiden, 1974.
- Labor Statistics – Strikes*, (www.nationmaster.com), 2011.
- Lindberg, Ingemar & Bieler, Andreas (red.), *Global Restructuring, Labour and the Challenges for Transnational Solidarity*, Routledge, 2011.
- Living with economic insecurity – women in precarious work*, ITUC, 2011.
- LO-TCO Biståndsnämnd, *Facket i världen* (www.lotcobistand.org), 2011.
- Nilsson, Anders & Nyström, Örjan, *Den globala utmaningen och jämlikhetens grunder*, Arbetarrörelsens tankesmedja, 2011.
- Nilsson, Anders & Nyström, Örjan, *Frigörelse från Keynes är nödvändig*, Tiden nr 2/2011.
- Protesters clash with police in southern China*, AFP, 2011-06-08.

Strike and lockout statistics, Fedee (Federation of European Employers), (www.fedee.com/strikes.html), 2011.

Strike halts Hyundai production at Tamil Nadu plant, *Daily India*, 2011-06-08.

Svenning, Olle & Svenning, Erik, *De stolta förlorarna – Berättelser från Frankrike*, Sekel Bokförlag, 2011.

Tzannatos, Z., *Unions and Collective Bargaining – Economic Effects in a Global Environment*, World Bank, 2003.

Wingborg, Mats, *Globala ramavtal – Strategier för ett humanare arbetsliv*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2008.

Wingborg, Mats, *Lång väg till självklara rättigheter – Trelleborgs försök att hindra bildandet av en fackförening i Sri Lanka*, Swedwatch, 2005.

Wingborg, Mats, *Stoppa förföljelsen av Sydkoreas fackliga rörelse*, Byggnads, IF Metall, Unionen, 2010.

Wingborg, Mats, *Vägar till ett bättre arbetsliv – Tre svenska företags försök att skapa bättre villkor på fabriker i Indien och Sri Lanka*, Swedwatch, 2009.

Zarrolì, Jim, *Labor Strikes Growing Far Less Common*, NPR (www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=14715254), 2007.